

O ČOM SÚ TIETO UČEBNICE?

Základnou myšlienkou učebníc *Základy demokracie* je, že vzdelanie spočíva vo zvyšovaní ľudskej schopnosti a na tendencii konať uvedomelo, efektívne a zodpovedne. Je prirodzené, že úlohou vzdelávacích inštitúcií je pomáhať žiakom zvyšovať schopnosť vedieť si rozumne vybrať – naučiť sa, ako myslieť a nie, čo si myslieť. Systém rôznych poučiek nie je vhodný pre vzdelávacie inštitúcie v slobodnej spoločnosti.

Centrum pre občianske vzdelávanie bolo založené na presvedčení, že učiace skúsenosti, ktoré sú obsiahnuté v týchto učebniciach, vyúsťujú do významného posunu smerom k rozvoju racionálnej a skutočnej oddanosti žiaka voči tým zásadám, procesom a hodnotám, ktoré sú nevyhnutné na uchovanie a posilnenie našej slobodnej spoločnosti.

CIELE

Ciele učebníc *Základy demokracie* sú:

- podporiť väčšie pochopenie inštitúcií našej demokracie a poznanie základných princípov a hodnôt, na ktorých boli založené;
- rozvinúť zručnosti mladých ľudí, ktoré sú potrebné na to, aby sa z nich stali múdri a zodpovední občania;
- zvýšiť porozumenie a vôľu, aby sa demokratické procesy využívali pri rozhodovaní a riešení konfliktov v súkromí aj na verejnosti.

Štúdiom *Základov demokracie* si žiaci budú rozvíjať schopnosť určiť problém, ktorý si vyžaduje občianske konanie.

ORGANIZÁCIA UČEBNÍC

Nejde o tradičné texty založené na faktoch, dátumoch, ľuďoch a udalostiach. *Základy demokracie* sú skôr o ideách, hodnotách a zásadách nevyhnutných na pochopenie demokracie. Celá séria učebníc je rozdelená do štyroch častí – tém: **Autorita**, **Súkromie**, **Zodpovednosť** a **Spravodlivosť**, ktoré tvoria časť spoločného jadra občianskych hodnôt. *Základy demokracie* sa môžu vyučovať v celku, alebo si učiteľ môže zvoliť tému (jednu zo štyroch častí), ktorej sa bude venovať. Jednotlivé témy sa dajú vyučovať v ľubovoľnom poradí. Ak si však vyberiete len jednu z lekcií, pamätajte na to, že odzrkadľuje ciele len tej jednej lekcii a nie ciele celej kapitoly alebo témy či učebnice.

Každá zo štyroch častí je rozdelená do štyroch kapitol. Každá kapitola je postavená tak, aby poskytla odpovede na základné otázky o podstate danej témy.

UČEBNICA

Každá učebnica *Základov demokracie* obsahuje približne 12 lekcí, ktoré sú rozložené do štyroch kapitol. Každá kapitola je zameraná na lepšie pochopenie preberaného učiva. Každá kapitola začína úvodom.

V jednotlivých cvičeniach žiaci rozoberajú hypotetické problémy súvisiace so školou alebo spoločnosťou. Pracujú vo dvojiciach alebo v malých skupinách. Kapitola sa zväčša končí aktivitou pre celú triedu, ako napr. zasadanie mestskej/obecnej rady alebo súdne pojednávanie, v ktorej žiaci určujú, zaujímajú a obhajujú svoje stanovisko k riešeniu problémov verejnosti.

Lekcia začína časťou *O čom je táto hodina?* V tejto časti sú stanovené ciele, ktoré majú žiaci počas vyučovania dosiahnuť. *Nové slová* predstavujú slovíčka súvisiace s hlavnými myšlienkami, ktoré sa prediskutujú v texte. Tieto slovíčka sú v texte zvýraznené, definície týchto slovíčok sú uvedené vzadu v učebnici v časti *Slovník*.

Ilustrácie tu vystupujú ako pomocný prvok, ktorý vizuálne priblíži daný problém. Väčšinou zobrazujú mladých ľudí v každodenných situáciách. Taktiež sa dajú využiť ako motivácia k diskusií o preberanej téme.

Veľa lekcí obsahuje *Pomocné otázky* alebo iné tabuľky vhodné na vyučovanie. Ich úloha v učebnici je len ilustračná a motivujúca k diskusií. Ich malý rozmer zabraňuje tomu, aby sa do nich vpisovalo. Všetky tabuľky v požadovanej veľkosti nájdete na konci tejto príručky.

FORMÁT PRÍRUČKY UČITEĽA

Formát kapitoly. Príručka učiteľa je akýmsi doplnkom a rozšírením učebnice. Každá lekcia začína **Prehľadom lekcie**, ktorý objasňuje význam lekcie. Ďalej nasleduje zoznam **Cieľov lekcie**. Žiaci majú naplniť tieto ciele na konci každej lekcie. Potom nasleduje časť **Pomôcky**. Táto časť uvádza konkrétne strany v učebnici, ktorých sa téma týka a ďalšie materiály alebo špeciálne prípravy, ktoré budú v lekcií potrebné. V časti **Metodika** sú uvedené odporúčané stratégie a metódy, ktoré môžete použiť priamo na hodine. Zahŕňajú nápady ako lekcii začať, doplňujúce informácie o danej téme, otázky do diskusie a odpovede žiakov v niektorých konkrétnych cvičeniach. V závere lekcie sú uvedené aktivity a stratégie, ako lekcii ukončiť. **Slovník** na konci učebnice ponúka *nové aj doplňujúce slovíčka*. Je nevyhnutný k porozumeniu lekcie. *Novými slovami* začína každá lekcia a *Doplňujúce slová* sú slová, ktoré žiaci môžu, ale aj nemusia poznať.

Časť nazvaná *Použime, čo vieme* uzatvára každú lekciiu tejto príručky. Zahŕňa aktivity určené pre jednotlivca, pre malé skupinky aj pre celú triedu zamerané na upevnenie a rozšírenie toho, čo sa žiaci v lekcii naučili. Táto časť ponúka rôzne techniky a rozvíja množstvo zručností potrebných k štúdiu týchto materiálov. Tieto aktivity môžu byť tiež použité ako súčasť hodiny.

Tam, kde je to potrebné, metodika poskytuje **Odkazy učiteľom**. Ide o doplňujúce informácie alebo konkrétne rozhodnutia súdu súvisiace s danou lekciiou.

METODIKA

Odporúčané metódy pri práci s učebnicami *Základy demokracie*:

Rozvíjanie rozumových a participačných zručností

Rozumové zručnosti. Rozumové zručnosti sú rozvíjané cvičeniami zameranými na rozvoj kritického myslenia. V cvičeniach zameraných na rozvoj kritického myslenia sú použité slovesá, ktoré od žiakov vyžadujú, aby *opísali, vysvetlili, určili, zaujali a obhájili svoje stanovisko*. Tieto slovesá boli uprednostnené pred slovesami, ktoré poznáme z iných taxonómii, pretože sú zrozumiteľné pre väčšiu skupinu ľudí – rodičov, žiakov, ako aj zvyšok spoločnosti.

Opis, vysvetlenie, hodnotenie, úprava a obhajoba stanoviska majú široký záber - od základného až po najzložitejšie použitie.

Nasledujúce slovesá (zisti, opíš...) sú tie, ktoré sa najčastejšie používajú v cvičeniach a označujú danú rozumovú zručnosť. Treba poznamenať, že každé takéto sloveso, ako napríklad *identifikovať/zistiť* má širokú škálu použitia, od toho najzákladnejšieho (zistiť, kto je členom parlamentu) až po zistenie kritérií, ktoré sa používajú pri vyjadreniach najvyššieho súdu.

1. **„ZISTIŤ“** Zistiť veci, ktoré sú hmatateľné (zástupcu niekoho) alebo nehmatateľné (spravodlivosť). Zistiť niečo, môže znamenať, že sme schopní (1) odlíšiť niečo od niečoho, (2) zaradiť alebo priradiť niečo k niečomu na základe podobnosti alebo v niektorých prípadoch (3) určiť pôvod niečoho.
2. **„OPÍSAŤ“** Opísať hmatateľné alebo nehmatateľné veci, procesy, inštitúcie, funkcie, návrhy, zisky a straty alebo vlastnosti. Opísať niečo znamená, byť schopný poskytnúť slovný alebo písomný prejav základných atribútov a vlastností danej veci, procesu atď....

3. „**VYSVETLIŤ**“ Označiť, opísať, objasniť alebo interpretovať niečo. Dajú sa vysvetliť (1) príčiny nejakej udalosti, (2) význam a zmysel nejakej udalosti alebo (3) myšlienky, dôvody rôznych skutkov a stanovísk.
4. „**ZHODNOTIŤ STANOVISKO**“ Použiť kritériá alebo štandardy na vytvorenie úsudku (1) o silných a slabých stránkach stanoviska k nejakej téme, (2) o cieľoch podporených stanoviskom alebo (3) o prostriedkoch napomáhajúcich k dosiahnutiu cieľov.
5. „**ZAUAŤ STANOVISKO**“ Použiť kritériá alebo štandardy na vytvorenie názoru (stanoviska), ku ktorému sa dospeje (1) výberom z rôznych stanovísk alebo (2) vytvorením nového stanoviska.
6. „**OBHÁJIŤ STANOVISKO**“ (1) podporiť argumenty v prospech jedného stanoviska a (2) reagovať alebo zobrať do úvahy argumenty druhého protichodného stanoviska.

Participačné zručnosti. Niektoré participačné zručnosti sú špecifické pre občiansku výchovu. Od schopného a zodpovedného občana v demokracii sa vyžaduje viac, ako len vedieť a myslieť. Od zodpovedného občana sa očakáva, že sa bude aj aktívne zúčastňovať na riadení svojej komunity, štátu, národa, ako aj na riadení skupín a organizácií, ku ktorým patrí. Tieto zručnosti, mať podiel na niečom, sú základnými zručnosťami informovaného, schopného a zodpovedného občana. Rozdeľujeme ich na interaktívne, pozorovacie a ovplyvňujúce. V krátkosti ich predstavíme.

1. Interaktívne

- *pracovať v malých skupinách/komisiách*, zbieranie informácií, výmena názorov, vysvetlenie akčného plánu;
- *počúvať*, zhromažďovať informácie, myšlienky, rôzne hľadiská;
- *klásť otázky*, vyjasňovať si informácie alebo uhly pohľadov, získavať fakty a názory;
- *diskutovať o veciach verejných* zodpovedne, uvedomelo a občiansky - v škole, so susedmi, s priateľmi, v skupinách, na verejných fórach;
- *združovať sa v združeníach/záujmových skupinách*, podporovať myšlienky, názory, záujmy;
- *budovať koalície*, vymenovať zoznam ľudí a skupín s podobným zmýšľaním, podporiť kandidátov, politiku;
- *dokázať zvládnuť/riešiť konflikty*, sprostredkovávanie, vyjednávanie, kompromis, vytvorenie konsenzu;
- *zastávať funkciu v škole/vo verejnoprospešnej službe*, pôsobiť ako zástupca alebo zvolený vodca, organizovať verejné fóra, predvolebné kampane;
- *používať počítačovú techniku*, získavať informácie, hájiť verejnú politiku.

2. Pozorovacie

- *načúvať* pozorne spoluobčanom;
- *pýtať sa* verejne činných osôb, expertov a získavať tak nové informácie;
- *sledovať* veci verejné v médiách, v televízii, v rádiu, v novinách a časopisoch;
- *skúmať* verejné témy v knižniciach, v médiách, pomocou počítačov, pomocou telefónu;
- *zhromažďovať a analyzovať* informácie od vládnych činiteľov, agentúr, skupín a občianskych organizácií;
- *zúčastňovať sa* verejných zhromaždení, napr. rady študentov, mestskej/obecnej rady, školskej rady, brífingov štátnych pracovníkov a členov parlamentu;
- *viest' rozhovory* s ľuďmi, ktorí sa zaujímajú o občianske témy, napr. miestna správa, experti zo súkromných a verejných organizácií, ľudia z univerzít atď.;
- *používať počítačovú techniku* získavať/vymieňať informácie, napr. cez internet, školské časopisy, univerzitné listy atď.

3. Ovpływujúce

- *hlasovať* - v triede, v škole, v miestnom zastupiteľstve, v štáte atď.;
- *lobovať* - poskytovať informácie zákonodarcom/vládny činiteľom, podporovať niečí názor alebo nejakú skupinu;
- *organizovať petície* - vyvolať pozornosť zákonodarcov/verejných činiteľov a vyžiadať si zmeny vo verejnej politike, zhromažďovať podpisy pre rôzne iniciatívy;
- *písať*- listy, letáky, pamflety
- *hovoríť na verejnom priestranstve* - v parlamente, pred školskou radou, ako zástupca kraja/obce/mesta;
- *podporiť/vystúpiť proti kandidátovi alebo podporiť/vystúpiť proti stanovisku vo veci verejnej* - poskytnúť čas, talent alebo peniaze;
- *združovať sa v občianskych/politických skupinách* - študentský parlament, mládežnícke skupiny, mieste/štátne politické strany;
- *používať počítačové siete* na podporu názoru o veciach verejných - zúčastňovať sa on-line diskusií na verejné témy, používať e-mail na prezentovanie svojho názoru.

ANALÝZA PROBLÉMU S VYUŽITÍM POMOCNÝCH OTÁZOK

Niekedy jednotlivci alebo inštitúcie čelia problémom, ktoré sa ťažko analyzujú alebo riešia. V učebniciach *Základy demokracie* sú žiaci vystavení podobným ťažkostiam. Učebnice poskytujú žiakom sériu analytických vzorcov či *pomocných otázok*, ktoré im pomôžu kriticky myslieť a vytvoriť si na závažný problém odôvodnený a zodpovedný názor. Pojem *pomocné otázky* reprezentuje širokú škálu myšlienok, nápadov a otázok, ktoré pomôžu pri skúmaní a pri rozhodovaní sa o problémoch *autority, súkromia,*

zodpovednosti a spravodlivosti. Tieto „*nápady mysle*“, tak ako každé nápady, sa dajú využiť mnohými spôsobmi.

Nutnosť týchto rôznych typov *pomocných otázok* pri analýze problémov *autority, súkromia, zodpovednosti a spravodlivosti* nám bude jasnejšia, ak sa najprv pozrieme, ako sú tieto *pomocné otázky* použité v iných oblastiach vzdelávania. Prestavme si, že archeológovia prechádzajú krajinou a hľadajú nejaké stopy po starovekej dedine. Sú vybavení vedomosťami aj zručnosťami, faktami, myšlienkami, hypotézami a otázkami, ktoré im umožnia spozorovať a pochopiť veci, ktoré sú laikovi nezrozumiteľné a nepochopiteľné.

Tak ako môže laik kráčať priamo po pozostatkoch nejakého náleziska, tak archeológovia vyzbrojení špeciálnymi zručnosťami okamžite rozoznajú znaky ľudského obydľia. Potom použijú *pomocné otázky*, aby im pomohli systematicky zhromaždiť a vyhodnotiť informácie, a tak získať lepšie poznatky o minulosti.

Tak isto je to aj s ľuďmi, ktorí sa naučia používať *pomocné otázky* v iných oblastiach. Vyškolená osoba má vždy náskok pred nevyškolenou osobou v chápaní určitých vecí, v dosiahnutí určitých cieľov alebo v dobrých rozhodnutiach a činoch. Tak to býva, či už sa to týka zručného stolára, televízneho producenta, politológa, sudcu alebo kozmonauta.

Hoci základnou myšlienkou *pomocných otázok* vo všetkých štyroch učebniciach je proces myslenia, série otázok sa odlišujú podľa typu problému, ktorý riešime. Napríklad otázky týkajúce sa autority nebudú také isté, ako otázky týkajúce sa spravodlivosti.

Pomocné otázky v týchto učebniciach sú posilnené tým, že sú použité v stratégiách podporujúcich aktívne učenie, vďaka ktorým si žiaci rozvíjajú vlastné aj skupinové interaktívne zručnosti, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou úspešného spoločenského a politického života v demokracii. Program Centra pre občiansku výchovu je jedinečný svojho druhu vo využívaní *pomocných otázok*. Keď raz pochopíte stratégiu *pomocných otázok*, tak ich budete využívať pri rozhodovaní po celý ďalší život znova a znova.

VEDENIE DISKUSIE V TRIEDE

Celý proces vývoja učebníc o *autorite, súkromí, zodpovednosti a spravodlivosti* bol sprevádzaný polemikami, debatami, hodnotením a prehodnocovaním. Toto všetko nájdete aj v procese štúdia *Základov demokracie*. Účinné vzdelávanie k občianstvu zahŕňa prezentovanie a diskutovanie o kontroverzných otázkach, čo robí tieto učebnice zaujímavými pre žiakov aj pre učiteľov. Počas diskusií si žiaci rozvíjajú vedomosti, zručnosti rozhodovať, zvládnuť konfliktné situácie a oduševnenosť k občianstvu.

Aby práca s týmito učebnicami bola stimulujúcou a odmeňujúcou pre žiaka aj učiteľa, ponúkame vám niekoľko typov na úspešné diskutovanie v triede o kontroverzných otázkach a témach súčasnosti.

- Zdôraznite oprávnenosť existencie sporu, kompromisu a konsenzu. Sú živinami pre demokratickú spoločnosť.
- Skúste si predstaviť hlavný problém sporu na nejakom hmatateľnom príklade. Snažte sa uviesť príklady, ktoré sú podobné preberaným problémom a dilemám, s ktorými sa žiaci stretávajú v každodennom živote.
- Upozornite na príklady z minulosti, aby žiaci videli, že podobné konflikty sa riešili už dávno.
- Zdôraznite oprávnenosť rôznych uhlov pohľadu, rôznych názorov. Tak podporíte žiakov, aby vyskúšali a prezentovali konfliktné názory z nezaujatej polohy. Je úlohou učiteľa, aby upozorňoval žiakov na všetky možné aj protichodné stanoviská, ktoré nespomenuli.
- Dbajte o to, aby sa žiaci venovali hlavne myšlienkam a stanoviskám, nie ľuďom. Zdôraznite, že pri kontroverznom probléme sa múdri ľudia môžu v mnohých stanoviskách líšiť. Vyzvite žiakov, aby ponúkli protichodné názory v prípade, ak nesúhlasia s väčšinou – hoci by boli jediní v triede.
- Pomôžte žiakom zistiť konkrétne názory za a proti, uveďte, kde by sa dal urobiť kompromis a naopak, upozornite, kde by to nebolo možné. Zdôraznite, že rozhodnutia, ktoré dosiahnu, často nemusia byť také dôležité, ako tá cesta, ktorou sa k nim dopracovali – rozumné rozhodovanie, vhodný spôsob prejavu, rešpektovanie názoru druhého.
- Uzavrte alebo zhrňte aktivitu alebo diskusiu tým, že zhodnotíte prezentované argumenty a nadškrtnite možné následky týchto ich návrhov/názorov. Skutočne účinné zhrnutie si vyžaduje zhodnotenie celého procesu diskusie, prípravy skupinovej práce alebo prezentácie celotriednej aktivity z oboch strán – zo strany učiteľa, zo strany žiaka.

Skôr, než začnete používať túto učebnicu, v ktorej diskusie a vymieňanie si názorov v triede sú hlavnými prvkami, mali by ste si určiť zopár základných pravidiel, ako napríklad:

- Keď vyjadríte svoj názor, buďte pripravení ho aj odôvodniť.
- Slušne a s rešpektom si vypočujte názory druhých. Môžete byť aj vyzvaní, aby ste si vybrali jeden z názorov (avšak iný, než je ten váš), ktorý je vám najbližší.
- Každý bude mať šancu niečo povedať, ale nie naraz, hovoriť bude vždy len jeden.
- Nehádajte sa s ľuďmi, ale s myšlienkami a s príčinami.
- Môžete zmeniť kedykoľvek váš názor. Buďte ale pripravení odôvodniť svoje rozhodnutie.

STRATÉGIE KLADENIA OTÁZOK

System otázok a odpovedí je dôležitou súčasťou tejto učebnice. Správne využívanie otázok je veľmi dôležité pre vzdelávací proces, preto vyžaduje dôslednú prípravu. Niektoré otázky nám slúžia na zistenie, koľko vedomostí si žiaci osvojili, ale základným cieľom *strategických otázok* bude, ako pomôcť žiakom zvýšiť ich schopnosť dosiahnuť dobré a rozumné rozhodnutie. Preto sa snažte vybrať spomedzi otázok tie, ktoré povedú žiakov k analýze situácie, k zhrnutiu a hodnoteniu danej témy, čo im umožní používať zručnosti z tohto programu v ďalšom živote.

Všeobecne existuje šesť kategórií otázok, ktoré vám pomôžu pri plánovaní diskusie v triede.

Krátke predstavenie a príklad každej z nich:

Vedomosť: Tieto otázky pomôžu žiakom spomenúť si na určité fakty a informácie.

Príklad: Aké sú tri kategórie spravodlivosti?

Porozumenie: Tieto otázky pomôžu pochopiť zmysel obsahu. Môžeme si to všimnúť pri prekladaní obsahu z jednej formy do druhej a pri interpretácii obsahu.

Príklad: Nakreslite osobu, ktorá si plní svoju zodpovednosť a pôvod danej zodpovednosti. Čo je centrálnou myšlienkou tejto lekcie?

Použitie: Tieto otázky si vyžadujú schopnosť využiť naučené učivo v novej situácii.

Príklad: Aké príklady môžete uviesť zo svojej skúsenosti, kde by sme mohli použiť tieto nápady? Ako by ste mohli použiť tento proces pri riešení konfliktu v budúcnosti?

Analýza: Tieto otázky si vyžadujú schopnosť rozložiť celok na niekoľko častí. Treba určiť tieto časti a zistiť, aký je medzi nimi vzťah.

Príklad: Čo je prejavom súkromia v tejto situácii? Ktoré následky sú výhodami a ktoré nevýhodami?

Syntéza: Je schopnosť poskladať jednotlivé časti a vytvoriť z nich nový celok. Dôraz sa kladie na vytvorenie nových myšlienkových vzorcov.

Príklad: Aké argumenty by ste použili, keby ste mali zvýšiť právomoci najvyššieho súdu?

Hodnotenie: Je schopnosť posúdiť hodnotu materiálu pre daný cieľ. Môže ísť o proces rozumne si vybrať spomedzi konkurujúcich zodpovedností alebo správne sa rozhodnúť.

Príklad: Pomohli vám „pomocné otázky“ pri rozhodovaní, kto by mal byť zodpovedný za túto udalosť? Aké sú pravdepodobné dôsledky vášho výberu?

Otázky môžete formulovať aj inak. Žiaci neodpovedajú len na otázky učiteľa, ale otázky si kladú navzájom a aj na ne odpovedajú. Podporujte žiakov, aby sa aktívne zapájali na hodine nasledovnými spôsobmi:

- Položte otázku a vyzvite žiakov, nech odpoveď prediskutujú so svojim spolužiakom v lavici.
- Vyzvite žiakov, nech objasnia svoje odpovede. Pomôže to im aj ostatným.

- Vyzvite žiakov, nech rozšíria svoje odpovede alebo odpovede spolužiakov o doplňujúce fakty, informácie, názory atď.
- Vyzvite žiakov, nech si sami vytvoria otázky na učivo preberané na hodine.
- Počkajte sedem sekúnd po položení otázky, aby mali žiaci čas na premyslenie a na odpovede.
- Vyzvite žiakov, nech rozvinú svoju odpoveď v prípade, že odpovedali len v skratke alebo v útržkoch.
- Položte viacerým žiakom tú istú otázku.
- Povzbudte žiakov, nech reagujú na odpovede svojich spolužiakov.
- Vyzývajte aktívnych aj pasívnych žiakov.

MOTIVUJÚCE UČENIE V MALÝCH SKUPINÁCH

Cvičenia kritického myslenia uvedené v učebnici sú vo všeobecnosti koncipované ako kooperatívne vzdelávacie aktivity so spolužiakom alebo aktivity malej skupiny žiakov. Každá účasť jednotlivca je základom pre úspešné vypracovanie daného cvičenia. Žiaci, okrem svojich vedomostí, musia zapájať a rozvíjať aj vhodné medzilidské zručnosti.

Množstvo dôležitých otázok príde učiteľovi na um pri plánovaní aj realizácii kooperatívneho učenia v skupinách. Napríklad, zaujímavou je otázka optimálneho počtu žiakov v skupine. Výsledky štúdie vám v tom môžu pomôcť. David A. Welton a John T. Mallan, vo svojej knihe *Deti a ich svet: Učenie etickej výchovy pre prvý stupeň*, 4. vydanie, Houghton-Mifflin, 1991, určili niekoľko základných charakteristík správania sa žiakov v skupinách s rôznym počtom žiakov.

Skupina dvoch. Vysoký stupeň výmeny informácií a tendencia vyhnúť sa nesúhlasu s názorom druhého. To sú dve základné črty práce vo dvojici. V prípade nesúhlasu diskusia zvykne uviaznuť na mŕtvom bode, keďže v skupine nie je nikto, kto by podporil jednu alebo druhú stranu.

Skupina troch. Trojica je zvyčajne charakteristická presilou väčšiny nad menšinou jedného člena. Trojice sa zdajú byť najstabilnejšími skupinami s občasným obmieňaním členov.

Skupiny s rovnakým počtom. V týchto skupinách prevládajú nesúhlasné stanoviská. Je to predovšetkým kvôli vzniknutým podskupinám s rovnakým počtom osôb, čím diskusia uviaznu na mŕtvom bode.

Skupina s piatimi členmi. Najvhodnejšou pracovnou skupinou sa zdá byť skupina piatich. Ľahko sa v tejto skupine mení postavenie. Pomer 2:3 necháva menšine stále

priestor na podporu svojho stanoviska. Skupina je dostatočne veľká na to, aby stimulovala a dostatočne malá na participáciu každého člena a vyniknutie každej osoby.

Skupina väčšia ako päť. Tak ako rastie počet členov v skupine, tak rastie aj rozsah schopností, vedomostí a zručností. Rovnako však narastajú ťažkosti s udržiavaním aktivity každého člena, možnosťou diskutovať a koordinovaním práce skupiny.

Ďalším problémom, s ktorým sa učitelia pri plánovaní a vytváraní kooperatívnych skupín stretávajú je, či majú dovoliť, aby sa žiaci sami zaradili do skupín, alebo im to má určiť učiteľ. David W. Johnson, et al., v knihe *Cykly učenia sa: Spolupráca v triede*, vydané Asociáciou pre dohľad a rozvoj kurikula, 1984, opisuje nasledujúce charakteristiky skupín:

- Žiakmi vytvorené skupiny bývajú často homogénne, kde si snaživí žiaci vyhľadávajú snaživých spolužiakov, chlapci chlapcov a žiaci z rôznych menších si vyberajú spolužiakov z podobného prostredia.
- Častejšie sa s koncentráciou na úlohu stretávame v učiteľmi vytvorených skupinách, nie v skupinách vytvorených žiakmi.
- Viac tvorivého myslenia, viacej uvádzania príkladov, vysvetlení či dobre sa rozvíjajúca diskusia býva v heterogénnych skupinách.

Dobrou metódou na vytvorenie skupiny je metóda - *vytvor si svoju skupinu* – kde žiak vymenuje troch spolužiakov, s ktorými by chcel byť v skupine. Učiteľ mu potom priradí jedného z tejto trojice a ostatných mu vyberie on sám. Opatrne treba zaobchádzať so žiakmi, ktorých si nikto nevybral. Je dôležité, aby pocítili podporu z učiteľovej strany.

Tiež si môžete zvoliť náhodný výber žiakov a zaradenie do skupín pomocou *vypočítavania*. Napríklad, zostavíme šesť skupín po piatich v triede s tridsiatimi žiakmi: žiaci počítajú od jedna po šesť, pri čísle šesť sa začne vždy odznova. Potom všetkých, čo povedali „**jeden**“ dajte do jednej skupiny, všetkých čo povedali „**dva**“ dajte do druhej skupiny atď. Keď máte vytvorené skupiny, môžete s nimi pracovať aj dlhší čas, nemusíte ich pri každej novej aktivite v učebnici znovu preraďovať.

Uvádzame niekoľko všeobecne odporúčaných rád pre prácu *v malých skupinách*.

- Presvedčte sa, či majú žiaci zručnosti nevyhnutné na túto aktivitu. Ak ich nemajú, zbadáte to rýchlo, lebo sa nevydržia dlho koncentrovať.
- Zrozumiteľne prečítajte zadanie cvičenia a overte si, či všetci porozumeli procesu a postupom, ktoré budú prebiehať počas aktivity.
- Poskytnite dostatočný čas na prípravu danej úlohy. Rozmýšľajte, ako konštruktívne zamestnať skupiny, ktoré už skončili so svojou prípravou a čaká sa na ostatných.

- Jasne a zrozumiteľne vedzte a organizujte dané témy. Ak má hovorca skupiny prezentovať názor pred triedou, uistite sa, že v skupine prebehol proces výberu tohto hovorcu.
- Porozmýšľajte, aký účinok bude mať vaše hodnotenie na malú skupinu. Vytvorte metódy, ktorými budete oceňovať usilovnú a aktívnu prácu skupiny.
- Pozorujte prácu v skupine a buďte zdrojom nápadov a rád pre rozvoj vašich žiakov.

HOSŤ V TRIEDE

Pozvanie skúsených hostí z oblasti, ktorá sa práve preberá na hodine, môže výrazne pomôcť žiakom porozumieť témam v učebniciach *Základy demokracie*. Títo ľudia môžu pomôcť nasledujúcim spôsobom:

- môžu oživiť hodiny rozprávaním o svojich skúsenostiach a zážitkoch z praxe;
- pomôžu obohatiť alebo doplniť aktivity, ako sú rolová hra, simulované súdy alebo simulované rokovanie o zákonoch či zasadanie mestskej/obecnej rady;
- svojimi odpoveďami obohatia poznatky a skúsenosti žiakov, napr. sprevádzaním žiakov na exkurzii v súdnej sieni alebo parlamente;
- títo ľudia môžu vytvoriť so žiakmi perspektívny vzťah, zostať s nimi aj naďalej v kontakte, odpovedať žiakom, napr. telefonicky na rôzne otázky a problémy, ktoré sa môžu vyskytnúť počas niektorých lekcí.

Spektrum ľudí, ktoré sa dá pokladať za „skúsených hostí z oboru“ je rozličné, ako spoločnosť sama. Zvyčajne to bývajú policajti, právnici, sudcovia, členovia parlamentu alebo mestskej/obecnej rady, zástupcovia regiónov a pedagógovia politológie. Niektoré lekcie môžu vyžadovať poradenstvo v oblasti medicíny, podnikania alebo životného prostredia. Konkrétne typy povolání, ktoré by mohli štúdiu učebnice *Základy demokracie* oživiť a obohatiť, sú presne popísané v príručke učiteľa aj v danej lekcii v učebnici.

Aby návšteva hostí na hodine bola čo najefektívnejšia, treba ju starostlivo naplánovať. Odporúčame držať sa týchto pravidiel:

- Pozvaný hosť by mal byť vhodne vybraný, mal by byť odborníkom v oblasti, ktorej sa budete v lekcii venovať.
- Hlavným motívom jeho návštevy by malo byť jeho aktívne zapojenie sa do procesu výučby a aktívna práca so žiakmi, napr. pomoc žiakom pri príprave ich úloh v rolovej hre alebo pri simulovanom súdnom procese. Hosť môže zastúpiť úlohu sudcu, môže byť členom panelovej diskusie alebo môže odpovedať žiakom na otázky týkajúce sa preberanej problematiky. Tiež by mal byť aktívne zúčastnený na zhrňujúcej diskusii na konci lekcie alebo aktivity.

- Host' by mal ponúknuť pohľad na problém z oboch strán. Mal by ponúknuť žiakom rôzne perspektívy posudzovania danej problematiky. Ak by nemala byť zachovaná objektivnosť, môžete pozvať ešte jedného host'a na vyváženú názorov. Hostia sa nemusia správať alebo rozprávať veľmi odborne a formálne. Mali by sa snažiť vyjadrovať čo najjednoduchšie.
- Pred príchodom host'a je dobré žiakov v krátkosti pouinformovať o jeho činnosti, aby vedeli z jeho návštevy vyťažiť čo najviac nových informácií a poznatkov.
- Títo ľudia väčšinou nebývajú zvyknutí alebo trénovaní ako učitelia, takže oni by nemali zodpovedať za organizáciu celej hodiny či aktivity. Toto by mala byť úloha učiteľa počas celej doby návštevy host'a v triede. Niekedy je nutné, aby učiteľ host'a usmernil, kládol mu vhodné otázky alebo ho vyzval, aby prezradil žiakom, ako by sa on zachoval v danej situácii atď. Je dôležité, aby host' vedel so žiakmi správne komunikovať.
- Host' by mal dostať kópiu preberanej lekcie vopred. Zvyčajne pomôže návšteva alebo telefón ešte pred jeho účasťou v triede. Pomôže to vyjasniť veci/momenty, o ktoré na hodine pôjde.

Časová vyťaženosť týchto ľudí je veľká, preto takéto návštevy treba napláňovať vopred. Skupina žiakov by mala mať na starosti uvítanie host'a a tiež poďakovanie, napr. formou ďakovného listu.

DENNÍKY ŽIAKOV

Písanie denníka poskytuje žiakom systematický spôsob zaznamenávania osobných poznámok, reakcií alebo otázok o tom, čo sa naučili v danom momente. Písanie denníkov pomáha žiakom odpovedať si na otázky typu *Čo?*, *Prečo?* a *Ako?* sa naučiť. Pre žiakov sa môže stať zapisovanie postrehov z hodiny užitočným zvykom. Významným doplnkom denníkov je tiež rozvíjanie pisateľských zručností.

Pretože učebnica *Základy demokracie* obsahuje množstvo nových pojmov a poznatkov, je veľmi dôležité umožniť žiakom uvažovať o tom, čo sa učia. V príručke učiteľa sa niekde objavujú odporúčania viesť si tieto denníky. Pre písanie denníkov môžete vyhradiť niekoľko minút v závere hodiny alebo aktivity, aby si žiaci zapísali svoje dojmy. Povzbudte žiakov, aby prediskutovali preberané témy, nech si zapíšu osobný pocit z lekcie alebo hodnotenie aktivity alebo nech si zapíšu otázky a problémy, ktoré z danej témy vzišli. Niekedy toto zapísanie dojmov môžete zadať ako domácu úlohu.

Záleží na učiteľovi, či tieto denníky bude známkovať alebo nie. Odporúčame však tieto denníky pravidelne zbierať a kontrolovať, aby aj žiaci mali pocit, že ich práca nie je zbytočná. Učiteľove poznámky alebo komentáre zapísané v denníku žiaka sú dobrým

spôsobom vytvorenia osobného dialógu medzi učiteľom a žiakom. Môžete žiakom odporučiť, aby svoje denníky nechali kolovať po triede alebo aby ich ukázali rodičom. Týmto spôsobom môžu žiaci ukázať sebe aj ostatným, čo sa naučili.

HODNOTENIE ŽIAKOV

Metódy hodnotenia pokroku žiaka, ktoré sú ponúknuté v učebnici *Základy demokracie*, sú všeobecné aj špecifické. Škála metód merania pokroku je široká - od klasických testov až po osobné ohodnotenie.

Testy slúžia na preskúšanie a overenie vedomostí, porozumenia danej témy, myšlienok či postupov. Tieto testy používajú najmä učitelia, ktorí žiakov zapájajú do aktivít vyžadujúcich komplexné vedomosti a zručnosti. Napríklad žiaci, ktorí sa zúčastnia simulovaného zasadania rady, by mali byť preskúšaní zo svojich vedomostí podobnou formou. Tu je najvhodnejšou formou skúšania dosiahnutých vedomostí **hodnotenie výkonu** počas interaktívnej hodiny.

Hodnotenie výkonu sa odlišuje od klasických testov tým, že žiaci nemusia odpovedať na otázky alebo vyberať správne odpovede zamerané na samostatné, oddelené fakty. Počas hodnotenia výkonu žiaci preukazujú svoje vedomosti a zručnosti formou odpovedí na zhrňujúce otázky v rámci presne určeného obsahu (napr. zasadanie rady), pre ktorý neexistuje len jedna správna odpoveď. Žiaci preto musia vytvoriť vhodné odpovede, alebo musia ponúknuť nejaký dosiahnutý výsledok, ktorý ukáže, čo vedia a čo dokážu urobiť.

Hodnotenie výkonu je vhodnou formou skúšania obsahu, zručností a vzdelávacích skúseností, ktoré tvoria základ učebníc *Základy demokracie*. Aktivity v triede, ako napr. simulované súdy, zasadania rady, diskusie a verejné debaty, umožňujú začleniť hodnotenie výkonu do procesu učenia sa ako jeho súčasť. Každá kapitola je koncipovaná tak, že záverečná lekcija kapitoly má určitú štruktúru a obsah, kde žiaci môžu ukázať vedomosti a zručnosti, ktoré získali. Taktiež posledná lekcija každej učebnice tvorí zhrňujúcu aktivitu, ktorá si vyžaduje použitie skúseností a poznatkov získaných počas celej výučby danej témy/učebnice. Inou možnosťou hodnotenia výkonov sú cvičenia na konci každej lekcije v časti *Použime, čo vieme...*

Tu je niekoľko všeobecných odporúčaní, ktoré vám pomôžu rozhodnúť sa, aký typ hodnotenia zvoliť:

- Hodnoťte požadované správanie v kontexte, pre ktoré je charakteristické. Ak chcete ohodnotiť schopnosť žiaka robiť X, nechajte ho robiť X.
- Hodnoťte, ako vedia žiaci použiť to, čo sa naučili v nejakej situácii. Povedzte im, nech nejaký iný podobný príklad aplikujú na nejakú inú podobnú situáciu. Radšej navodte situácie, v ktorých žiaci môžu tvoriť vhodné odpovede, než by mali vyberať z viacerých odpovedí.

- Hodnoťte proces a kvalitu výkonu alebo výsledku/výstupu, nehodnoťte schopnosť správne odpovedať. Kladte dôraz na myslenie a zdôvodňovanie, ktoré podporujú kvalitný výkon alebo výsledok.
- Hodnoťte, ako žiaci vnímajú súvislosti medzi jednotlivými príbuznými myšlienkami a zručnosťami. Napríklad pri príprave na debatu by žiaci mali spojiť čítanie, výskum, písanie, hovorenie a zručnosti kritického myslenia. Žiaci by si mali uvedomiť, ako im poznatky a zručnosti z iných oblastí pomáhajú pri riešení závažných tém.
- Žiakom vopred poskytnite kritériá úspešného výkonu a uistite sa, že im porozumeli. Ak by to bolo možné, ukážte im nejaký modelový výkon.
- Vytvorte žiakom pravidlá pre úspešnú prácu v skupine. Tímová práca a aktivity v skupine sú dôležitými zručnosťami, ktorých dôležitosť a oprávnenosť je zdôraznená tým, že ich učiteľ hodnotí.
- Vytvorte podmienky alebo umožnite žiakom, aby sami hodnotili svoj pokrok, nech posúdia sami seba, či postupovali správne alebo nie. Naučia sa hodnotiť sami seba. Keďže veľa učiacich stratégií sa v knihe opakuje, budú mať možnosť sledovať svoj pokrok.
- Ponúknite žiakom možnosti spätnej väzby zo strany učiteľa alebo pozvaných hostí, ktorí sa zúčastnili na hodine.

HODNOTENIE VZDELÁVACIEHO PROCESU

V závere každej učebnice *Základov demokracie* odporúčame, aby sa žiaci ohodnotili stupňom poznania, aký dosiahli pri splnení cieľov učebnice. Bude to prospešné aj pre vás aj pre vašich žiakov. Toto hodnotenie zahŕňa obsah, ako aj metódy, ktoré boli počas vzdelávacieho procesu použité.

Po prebratí každej učebnice rozdajte žiakom kópiu hodnotiaceho hárku *Hodnotenie vašich skúseností*. Požiadajte žiakov, aby ho vyplnili a odpovedali na otázky. Pripomeňte im, že nemajú hodnotiť len svoje vlastné skúsenosti spojené s týmto vzdelávacím procesom, ale aj skúsenosť celej triedy. Na záver môžete so žiakmi diskutovať o ich názoroch a skúsenostiach s učebnicami *Základy demokracie*.

IMPLEMENTÁCIA INTERAKTÍVNYCH METÓD UČENIA SA

Základnou črtou *Základov demokracie* je používanie metód, ktoré aktívne zapájajú žiakov do rozvíjania a prezentovania svojho stanoviska k problémom súvisiacim s témami *autority, súkromia, zodpovednosti a spravodlivosti*. Žiaci sa naučia uplatňovať svoje poznatky na problémy súčasnosti, ako aj na rôzne spoločensko-politické problémy. Tieto stratégie učenia sa podporujú určité dispozície a zručnosti - *byť účastným niečoho*, ktoré zvýšia schopnosť žiaka konať schopne ako občan žijúci v demokracii. Napríklad žiaci sa učia spolupracovať, aby sa dopracovali k spoločným cieľom, vedeli určiť, zaujať a obhájiť svoje stanoviská ku kontroverzným témam, alebo aby reagovali na názory a stanoviská druhých konštruktívnym spôsobom. Tieto stratégie taktiež žiaka naučia, ako zvládnuť jednotlivé úlohy.

Najzákladnejšími stratégiami učenia, ktoré sú obsiahnuté v tejto učebnici, sú simulované súdne pojednávanie a zasadanie mestskej/obecnej rady. V nasledujúcich riadkoch vám opíšeme tie vyučovacie metódy, ktoré sú určené pre prvý a druhý stupeň základnej školy a ponúkajú konkrétne podnety, ako ich úspešne zrealizovať na hodine.

DEBATA/DISKUSIA

Debata začína s predpokladom, že hlavný debatujúci už našiel riešenie alebo spôsob, ako daný problém riešiť. Zámerom debatujúceho je presvedčiť ostatných, že jeho/jej prístup alebo riešenie je správne.

Debata môže byť vhodným prostriedkom na posmelenie žiakov, vyjasniť si a logicky sformulovať argumenty založené na dôkazoch. Debata učí, ako vhodne podporiť stanovisko k danej téme. Taktiež rozvíja schopnosť človeka nakloniť si názor verejnosti alebo zmeniť verejnú politiku.

Ako postupovať

- 1. Ujasnite si tému.** Pomôžte žiakom porozumieť téme. Jednotlivé témy sú jasne vysvetlené v lekciiach v učebnici, ako aj v príručke učiteľa. Tému formulujte ako vyhlásenie. Vyhlásenie: *Malo by byť schválené celosvetové moratórium na trest smrti, ako to žiada Európsky parlament.*
- 2. Pozvite si hosťa.** Pozvite niekoho, kto je odborník v danej téme. Napríklad zástupcu miestneho zastupiteľstva, sudcu, právniká atď.
- 3. Zadaťte roly.** Vyberte žiakov, ktorí sa zúčastnia debaty. Rozdeľte ich do dvoch skupín. Jedna skupina podporuje vyhlásenie, druhá skupina je proti. Uistite sa, že žiaci, ktorí sa zúčastnili debaty, porozumeli tomu, ako by mala debata prebiehať – procesu debaty. Jedného žiaka vyberte ako moderátora debaty, ďalší žiak by mal strážiť vopred stanovený čas.

4. **Príprava prezentácií.** Nechajte žiakom dostatok času na prípravu svojich „konštruktívnych argumentov“ (tieto argumenty by mali byť založené na troch až piatich základných bodoch, ktoré logicky vyplynuli z faktických dôkazov podporujúcich určité stanovisko). Pomôžte žiakom objaviť celú šírku problému a vytvorte jasné, logické argumenty (podporené dôkazmi) k stanovisku, ktoré majú v debate obhajovať. Taktiež ich upozorníte, aby sa snažili už pri príprave svojich „predkladaných argumentov“ predvídať, ako bude na ne reagovať druhá strana.
5. **Úprava triedy.** Moderátor a debatujúci sedia vpredu pred publikom, skupina nesúhlasia s vyhlásením sedí zvyčajne po ľavej strane moderátora.
6. **Vedenie debaty.** Priebeh debaty, ktorý tu opisujeme, je veľmi často využívaný, aj keď je dosť formálny. Môžete sa pokúsiť o menej formálnu verziu, alebo vymyslieť iný spôsob debaty.
 - a) Moderátor v krátkosti predstaví danú tému a vyhlásenie, ktoré sa bude predebatovávať. Určí časový limit pre jednotlivých debatujúcich.
 - b) Moderátor predstaví prvého debatujúceho zo skupiny, ktorá súhlasí s vyhlásením a vyzve ho, aby prezentoval svoje konštruktívne argumenty. Poradie argumentov, ktoré budú predkladať jednotliví debatujúci danej skupiny, by sa malo dohodnúť a určiť ešte pred začiatkom debaty. Žiak, ktorý stráži čas, upozorní debatujúceho, ak mu jeho čas vypršal.
 - c) Moderátor predstaví prvého zástupcu z opozičnej skupiny a vyzve ho, aby prezentoval svoje konštruktívne argumenty.
 - d) Moderátor vyzve druhého debatujúceho z prvej „podporujúcej“ skupiny. Takto sa debatujúci z jednej aj z druhej skupiny postupne striedajú, až sa všetci vystriedajú a predstavia svoje argumenty.
 - e) Vyvracajúce argumenty idú za konštruktívnymi argumentami. Každý debatujúci dostal príležitosť oslabiť postavenie svojho oponenta tým, že reaguje na to, čo oponent povedal a tým, že odpovedá na útoky, ktoré boli proti nemu namierené. Z vyvracajúcich argumentov by nemala vziť nejaká nová téma/problém. Vyvracať argumenty začína vždy skupina v opozícii k vyhláseniu.
 - f) Na záver debaty moderátor povie niekoľko záverečných poznámok a debatu ukončí.
7. **Zhrnutie aktivity.** Môžete zhodnotiť úspešnosť debatujúcich tímov tým, že dáte hlasovať triedu o tom, koľko žiakov súhlasí so skupinou, ktorá podporuje vyhlásenie a koľko žiakov súhlasí s opozičnou stranou. Môžete sa potom opýtať hlasujúcich žiakov, prečo tak hlasovali a či počas debaty zmenili názor a teda aj záverečné hlasovanie a prečo. Žiaci ohodnotia svoju skúsenosť s debatou. Na záver sa porozprávajte so žiakmi, či je táto aktivita vhodným prostriedkom na učenie sa a spomeňte, ako dobre zvládli svoje postavy/roly v debate. Ak máte na hodine pozvaného host'a, môže sa zapojiť do záverečnej diskusie so žiakmi.

ZASADANIE PARLAMENTNÉHO VÝBORU

(Ďalšie aktivity, ktoré môžu použiť tento formát, sú zasadanie rady školy, zasadanie obecnej/mestskej rady, zasadanie podnikového výboru atď.)

Zasadania parlamentných výborov sa uskutočňujú s cieľom prediskutovať návrhy zákonov a získať informácie, na základe ktorých budú vydané odporúčania pre veci riadené zákonom alebo pre veci, ktorých sa zákon dotýka.

Rolová hra - *Zasadanie výboru* - poskytuje jeho účastníkom možnosť lepšie porozumieť významu a spôsobu, akým takýto výbor zasadá, akú úlohu v ňom zohrávajú a akú zodpovednosť nesú členovia výboru. Účastníci tejto aktivity získajú tiež skúsenosť s pomenovávaním a vyjasňovaním myšlienok, záujmov a hodnôt spojených s predmetom diskusie.

Ako postupovať

- 1. Vyjasnenie témy.** Pomôžte žiakovi pochopiť tému zasadania výboru/rady. Témy sú jasne vysvetlené v lekciách a v príručke učiteľa. Uistite sa, že žiaci porozumeli úlohe výboru/rady počas zasadania.
- 2. Pozvite host'a.** Pozvite si regionálneho zákonodarcu, zástupcu alebo skupinu zastupujúcu regionálnu organizáciu, ktorí majú skúsenosti so zasadaniami výborov/rád.
- 3. Zadaťte úlohy.** Vysvetlite účastníkom - žiakovi význam zasadania výboru/rady a určite každému jeho úlohu.
 - a) Zákonodarcovia.** Počet členov výboru NR SR je spravidla 12. Počet členov komisie závisí od počtu žiakov v triede. Jedného zo skupiny určite ako predsedu výboru, ktorý celé zasadanie bude viesť.
 - b) Prizvaní.** Počet a povaha prizvaných závisí od danej témy, ktorá sa bude prediskutovávať. V učebnici a príručke učiteľa sú opísané rôzne uhly pohľadov prizvaných podľa prerokovanej témy.
 - c) Zapisovateľ.** Táto úloha môže a nemusí byť obsadená. Zapisovateľ robí poznámky z celého zasadania a na záver urobí krátku sumarizáciu s prípadnými odporúčaniami, ktoré vzišli z diskusie.
 - d) Novinári.** Táto úloha tiež nie je povinná, ale pomôže žiakovi uvedomiť si úlohu médií v demokratickom procese. Vyberte žiakov, nech reprezentujú rôzne noviny s rôznym zameraním. Ich úlohou bude pohovoriť si so zákonodarcami a svedkami, sledovať zasadanie a napísať krátky článok alebo úvodník na danú tému. Mali by svoje práce prediskutovať s celou triedou a podeliť sa o postrehy, myšlienky či nápady.
- 4. Príprava prezentácie.** Nechajte účastníkom dostatok času na prípravu zasadania výboru/rady podľa toho, aká úloha im bola pridelená. Konkrétne smerovanie lekcie je opísané v učebnici aj v príručke učiteľa v časti *Pomocné otázky*, ktoré pomôžu žiakovi pripraviť sa na účasť v tejto aktivite.

- a) Zákonnodarcovia musia presne určiť hlavný problém/tému a pripraviť si otázky pre každého prizvaného.
- b) Prizvaný by si mal ujasniť svoj postoj k danej problematike, pripraviť si otváraciu reč, predvídať otázky, ktoré mu položia zákonnodarcovia a sformulovať si možné odpovede.
- c) Prizvaní si môžu prediskutovávať podobnosti vo svojich postojoch s ostatnými prizvanými.
- d) Ak máte pozvaného hosťa, môže pomôcť žiakom, alebo sa s ním môžu žiaci poradiť, ako so „zdrojom zvonku“, pri zaujímaní svojho stanoviska.

5. Úprava triedy. Upravte triedu na zasadaciu miestnosť. Vyčleňte stôl pre výbor/radu zákonnodarcov, stôl pre zapisovateľa a stôl alebo lavicu pre prizvaných. Pripravte kladívko a menovky s menami žiakov a ich rolami, ktoré predstavujú. Ak by to bolo možné, mohli by ste na to využiť aj konkrétnu zasadaciu miestnosť nejakého zákonnodarného úradu alebo mestskej/obecnej rady.

6. Vedenie zasadania výboru. Zasadanie ved'te podľa nasledujúcich inštrukcií:

- a) Predseda výboru zvolá zasadanie, kde najskôr oznámi dôvod zasadania a poradie prizvaných, v ktorom budú chodiť vypovedať.
- b) Predseda zavolá každého prizvaného. Prizvaný prednesie úvodnú reč, po ktorej nasledujú otázky členov výboru. Môžete si stanoviť časový limit, zväčša 3-5 minút pre úvodnú reč a 5-6 minút pre otázky/odpovede. Určite jedného žiaka, ktorý bude sledovať čas.
- c) Predseda výboru sa pýta prizvaného ako prvý, po ňom nasledujú ostatní členovia výboru. Člen výboru však môže kedykoľvek počas celého zasadania vystúpiť s otázkou alebo s poznámkou.
- d) Po vypočutí prizvaného zákonnodarcovia zhrnú všetky svedectvá, prediskutujú hlavné myšlienky a odporúčia, aké by mali byť nasledujúce kroky.

7. Zhrnutie aktivity. Zhrňujúce otázky sa líšia podľa témy. Začnite tým, že zákonnodarcovia prednesú svoje rozhodnutie. Prediskutujte fakty a argumenty, ktoré odzneli na danú tému a ohodnoťte silné a slabé stránky zaujatých stanovísk. Žiaci ohodnotia svoju skúsenosť so zasadaním výboru. Hodinu ukončíte diskusiou so žiakmi o efektívnosti tejto aktivity ako nástroja učenia sa a nezabudnite žiakov pochváliť, ako dobre zvládli svoje úlohy. Ak máte pozvaného hosťa, môžete ho zapojiť do záverečnej diskusie so žiakmi.

SIMULOVANÉ SÚDNE POJEDNÁVANIE

Simulovaný súd je modifikované zdramatizovanie súdneho pojednávania. Počas súdneho pojednávania sa zvolá sudca alebo senát (traja sudcovia), aby rozhodli prípad na základe zisteného skutkového stavu a uplatnili príslušné právne predpisy na problémy, ktoré počas konania vzniknú. Simulované súdy sú efektívne v oblasti podpory kritického myslenia a zručnosti vedieť sa rozhodnúť. Taktiež pomáhajú porozumieť fungovaniu súdneho systému.

Ako postupovať

1. **Vyjasnenie si témy.** Zopakujte si fakty prípadu so žiakmi v triede. Určite si významné problémy, o ktorých treba rozhodnúť. V každom súdnom konaní je tiež dôležité správne použiť konkrétne ustanovenia zákona na konkrétny spor.
2. **Pozvite host'a.** Pozvite si právnik alebo sudcu, aby pomohol žiakom pochopiť celú procedúru pojednávania, zjednodušený model pravidiel dôkazov a problém daného prípadu. Váš host' môže tiež pomáhať žiakom pri príprave ich úloh a môže predstavovať jedného zo sudcov počas simulovaného pojednávania. Ak je to možné, mohli by ste celú hodinu viesť v súdnej sieni.
3. **Zadajte úlohy.** Rozdeľte žiakom ich úlohy. Niektorí žiaci môžu predstavovať sudcov, ktorí tvoria senát a priamo nevedú pojednávanie. V tom prípade sa môžu pri vedení pojednávania striedať, alebo si pre nich pripravte nejakú dodatočnú aktivitu, ktorej sa budú venovať, kým si žalobca, žalovaný, svedkovia a advokáti budú chystať svoje prezentácie. Ako sudcovia môžu slúžiť aj žiaci z inej triedy.
4. **Príprava prezentácie.** Zoznámte žiakov s postupmi v súdnej sieni a s úlohou ľudí, ktorí majú podiel na súdnom pojednávaní, ako napr. žalobca, žalovaný, advokát, svedok, sudca.

Nechajte dostatok času žalobcovi, žalovanému a svedkom na prípravu svojich výpovedí – svedectiev a advokátom na prednesenie žalobného návrhu (žaloby) a na vyjadrenie advokáta žalovaného k žalobe, na vytvorenie otázok výsluchu a na záverečnú reč advokátov žalobcu aj žalovaného. Žalobca aj žalovaný sú laici, ktorí sa môžu dať zastúpiť advokátmi, ktorí budú chrániť ich záujmy v súdnom konaní. Teraz vám v krátkosti priblížime, čo je úlohou sudcu, žalobcu a žalovaného a ich advokátov počas jednotlivých etáp súdneho pojednávania.

- a) **Otvorenie pojednávania.** Celé pojednávanie vedie sudca (samosudca) alebo predseda senátu, ak v konaní rozhoduje senát. Senát tvoria traja sudcovia. Sudca otvára pojednávanie, vyzýva žalobcu, žalovaného (prípadne ich advokátov), svedkov alebo znalcov, aby prezentovali svoje návrhy, vyjadrenia a výpovede v súlade so

zákonom určeným priebehom pojednávania. Sudca priebežne počas pojednávania diktuje zapisovateľovi záznam z výpovedí všetkých zúčastnených na pojednávaní.

- b) **Prednesenie žaloby a vyjadrenie žalovaného k žalobe.** Advokáti oboch strán prezentujú krátky prehľad základných faktov daného prípadu, ktoré sa budú počas procesu dokazovať. Každý advokát (žalobcu aj žalovaného) by mal vysvetliť, čo sa bude jeho strana snažiť dokázať.
- c) **Navrhovanie dôkazov.** Advokáti oboch strán (žalobcu aj žalovaného) musia označiť alebo predložiť dôkazy a navrhnúť ich vykonanie. Za dôkazy sa považuje napr., výsluch žalobcu, výsluch žalovaného, výsluch svedkov, výsluch znalcov, vypracovanie znaleckého posudku, predloženie listín, ohliadka predmetov alebo ohliadka na určitom mieste a iné. Sudca rozhodne, ktoré dôkazy pripustí, to znamená, ktoré dôkazy sa vykonajú (predložia). Sudca môže aj odmietnuť niektorý z dôkazov a ten potom nie je možné vykonať. Musí však toto svoje rozhodnutie odôvodniť. Napríklad, že tento dôkaz sa netýka prejednávanej veci alebo, že dôkaz slúži na preukázanie niečoho, čo nie je sporné atď.
- d) **Dokazovanie.** Je to vykonávanie dôkazov. Podľa toho, ktoré dôkazy sudca pripustil, postupne sa vykonávajú. Aj počas vykonávania dôkazov je možné, aby ktorákoľvek strana navrhla ďalší dôkaz. Výsluch je jeden z možných dôkazov. Zväčša ako prvý dôkaz je vykonávaný výsluch účastníkov (žalobcu a žalovaného), ktorí obvykle môžu poskytnúť najdôležitejšie informácie ku konaniu. Všetky výsluchy, či už účastníkov, svedkov alebo znalcov prebiehajú rovnako. Najprv sudca túto osobu vyzve, aby sa vyjadrila k prejednávanej veci a potom jej sudca dáva otázky týkajúce sa sporu. Nasledujú otázky advokáta tej strany, ktorá navrhla danú osobu na výsluch a nasledujú otázky protistrany. Tento kolotoč otázok sa môže aj viackrát zopakovať, až pokiaľ sa nevyjasnia všetky sporné body výpovede tejto osoby.
- e) **Vyjadrenie advokátov žalobcu aj žalovaného ku všetkým vykonaným dôkazom.** Zhodnotenie týchto dôkazov (spochybnenie dôveryhodnosti, pravdivosti, posúdenie ich dôležitosti pri rozhodovaní sporu) slúži ako „návod“ pre sudcu, ako by mal dôkazy zhodnotiť. Na záver, ak už žiadna zo strán nenavrhne žiaden dôkaz, sudca ukončí dokazovanie, čo znamená, že následne už nie je možné navrhnúť žiadny nový dôkaz. Do konca pojednávania a ani neskôr, napr. v odvolacom konaní, sa nové dôkazy nemôžu vykonávať.
- f) **Záverečná reč.** Záverečná reč je sumarizáciou celého prípadu. Advokát každej strany zhrnie návrhy, vyjadrí sa k vykonaným dôkazom, prezentuje, čo preukázali a potvrdí fakty, ktoré podporujú jeho teóriu o prípade a odporučí sudcovi/senátu, ako by mal rozhodnúť.
- g) **Vynesenie rozsudku.** Sudca vynesie rozsudok hneď alebo, ak rozhoduje senát, najprv sa sudcovia senátu poradia a o rozsudku hlasujú. Ktorý názor prehlasuje ostatné, ten je rozhodujúci a podľa neho je vynesенý rozsudok. Sudcovia hlasujú tajne, bez prítomnosti ostatných účastníkov konania. Pri vynesení rozsudku musia všetci v pojednávacej miestnosti stáť.

Na súdoch sú presne stanovené a vypracované pravidlá, ktoré by mali zabezpečiť spravodlivý súd. V prípade nášho simulovaného súdneho pojednávania v triede sú nasledujúce pravidlá dôkazov veľmi zjednodušené.

Sudca a advokáti by mali dodržiavať nasledujúce pravidlá:

- a) **Sudca rozhoduje** o tom, či pripustí všetky navrhované dôkazy a odôvodní prípadné zamietnutie (napr. ak sa dôkaz netýka prejednávanej veci).
 - b) **Poučenie.** Pred každým výsluchom musí sudca účastníka konania, svedka aj znalca poučiť, že musí vypovedať pravdu a nič nezamlčovať. Musí ho tiež oboznámiť s tým, že môže odoprieť výpoveď, ak by ňou mohol spôsobiť nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo jemu blízkym osobám (rodine). Porušenie vyššie uvedeného pre neho môže znamenať trestné stíhanie.
 - c) **Sugestívne (navádzajúce) a kapiózne (klamlivé) otázky.** Otázky sa musia klásť ohľaduplne a zrozumiteľne. Pri výsluchu sa nesmú klásť otázky, v ktorých je obsiahnuté, ako na otázku odpovedať, otázky klamlivé ani otázky, ktoré by obsahovali skutočnosti, ktoré sa majú zistiť až z výpovede. Navádzajúca otázka je otázka nabádajúca k odpovedi. *Napr. Všetky ste ho nevideli?* Klamlivé otázky sú také, ktoré obvineného mätú a vedú ho k odpovedi, ktorú si vypočúvajúci praje počuť. *Napr. Spoluobvinený sa už priznal (prítom v skutočnosti sa nepriznal), povedzte, ako ste trestný čin spáchali?* Takéto typy otázok nemôže položiť ani sudca, ani žiaden z advokátov. Ak sa tak stane, tak ostatní účastníci konania môžu namietať takúto otázku a žiadať, aby sa na ňu neodpovedalo.
 - d) **Účasť svedkov a znalcov v pojednávacej sieni.** Aby svedkovia a znalci neboli ovplyvňovaní priebehom pojednávania, do pojednávacej siene sú vpustení iba počas vlastného výsluchu. Na rozdiel od nich žalobca aj žalovaný sú prítomní v súdnej sieni počas celého pojednávania, aj napriek tomu, že je uskutočnený ich výsluch.
 - e) **Relevantnosť/Význam.** Iba svedectvá a dôkazy týkajúce sa predmetu žaloby/sporu sú povolené. Opýtať sa svedka na výsluchu, napr. akú dobrú knihu v poslednom čase čítal, nie je prípustné. Sudca takúto otázku zamietne, alebo ju namieta proti strane.
 - f) **Sudca hodnotí dôkazy podľa svojej úvahy.** Každý dôkaz jednotlivo a všetky v ich vzájomnej súvislosti. Práve toto zhodnotenie dôkazov (či dôkaz preukázal tvrdenie jednej zo strán konania) má vplyv na konečné rozhodnutie sudcu.
5. **Úprava triedy.** Upravte triedu tak, aby pripomínala súdnu miestnosť. Pripravte sudcovi kladivko a nezabudnite na menovky pre žiakov s ich menami a úlohou, ktorú predstavujú.
6. **Vedenie simulovaného súdu.** Súdne pojednávanie ved'te podľa nasledujúcich pokynov:

- a) usadenie všetkých zúčastnených,
- b) otvorenie pojednávania sudcom,
- c) prednesenie žaloby,
- d) vyjadrenie žalovaného (advokáta) k žalobe,
- e) navrhovanie dôkazov zo strany žalobcu aj žalovaného,
- f) dokazovanie, podľa toho, aké dôkazy sudca pripustil, zväčša sa začína výsluchom žalobcu, žalovaného a následne výsluchmi svedkov žalobcu a svedkov žalovaného,
- g) vyjadrenie účastníkov k vykonaným dôkazom, ukončenie dokazovania,
- h) záverečná reč - advokáta žalobcu, záverečná reč - advokáta žalovaného,
- i) rozhodovanie samosudcu alebo senátu,
- j) vynesenie rozsudku.

7. Zhrnutie aktivity. Otázky zhrnutia sa odlišujú podľa témy prípadu daného simulovaného pojednávania. Začnite diskusiou o rozhodnutí sudcu/senátu. Pohovorte si o faktoch a argumentoch, ktoré odzneli pred súdom. Žiaci ohodnotia silné a slabé stránky výpovedí. Požiadajte žiakov, aby ohodnotili svoju skúsenosť so súdnym pojednávaním. Hodinu ukončíte diskusiou o efektívnosti tejto aktivity ako učiaceho sa nástroja a nezabudnite žiakov pochváliť, ako dobre zvládli svoje úlohy. Ak máte pozvaného hosťa, môžete ho zapojiť do záverečnej diskusie so žiakmi.

SÚD *PRO SE*

(americká verzia)

Súd *pro se* umožňuje žiakom zahrať súdne pojednávanie s minimálnym počtom účastníkov a s jednoduchými pravidlami dokazovania. Celý súd je zložený z troch účastníkov – **sudcu**, ktorý si vypočuje obe strany a nakoniec rozhodne; **žalobcu**, ktorý prípad predkladá sudcovi a **žalovaného**, ktorý je žalovaný, že spôsobil škodu alebo zapríčinil zranenie.

Súdy *pro se* dávajú žiakom možnosť nazrieť na zjednodušený model spôsobu súdneho rozhodovania. Súdy *pro se* dávajú možnosť každému žiakovi v triede zúčastniť sa aktivity.

Ako postupovať

1. **Vyjasnenie si témy.** Pomôžte žiakom porozumieť faktom a situácii v prípade. Prípady sú jasne vysvetlené v lekciách v učebnici a v príručke učiteľa.
2. **Pozvite host'a.** Pozvite si advokáta alebo sudcu, aby sa zúčastnili hodiny.
3. **Zadajte úlohy.** Rozdeľte triedu na tri rovnaké skupiny – sudcovia, žalobcovia, žalovaní.
4. **Príprava prezentácie.** Žiaci sa rozdelia do troch skupín (sudcovia, žalobcovia, žalovaní) a vzájomne si pomáhajú v skupine pri príprave prezentácii. Každý žiak sa aktívne zúčastní rolovej hry, pretože jej príprava je v tejto fáze veľmi dôležitá pre efektívne zapojenie sa do celej nasledujúcej aktivity.

Sudcom zdôraznite, aby v úvode stručne predstavili prípad a problém, ktorý sa bude počas procesu riešiť. Upozornite ich, aby si pripravili otázky pre žalobcu aj pre žalovaného. Otázky by mali byť formulované tak, aby pomáhali objasňovať stanoviská k problémom, o ktorých má sudca rozhodnúť. Skupine sudcov, venujte trošku času a prejdite si s nimi zopár jednoduchých pravidiel, ako bude celé pojednávanie prebiehať.

- a) Žalobca bude hovoriť ako prvý, **žalovaný ho nesmie prerušovať**. Potom bude prezentovať svoj pohľad na prípad žalovaný **a žalobca ho neprerušuje**.
- b) Nechajte prebehnúť ich vzájomné krátke vyargumentovanie si predložených dôkazov.
- c) Sudca môže kedykoľvek zasiahnuť do rozpravy a položiť otázku na vyjasnenie alebo spresnenie vyslovených argumentov.

Skupiny žalobcov a žalovaných si pripravlia úvodnú reč a argumenty podporujúce ich stanovisko k danému problému.

5. **Úprava triedy.** V triede bude prebiehať niekoľko súdov naraz. Upravte si lavice tak, aby každá trojčlenná skupina mala svoju lavicu a stoličky.
6. **Vedenie súdneho pojednávania.** Pred začiatkom pojednávania vyberte z každej skupiny po jednom žiakovi – jednom sudcovi, jednom žalobcovi a jednom žalovanom – a vytvorte z nich niekoľko skupiniek po troch. Môžete vyzvať sudcov, aby sa rozsadili každý do jednej lavice a potom vyzvite žalobcov a žalovaných, aby sa rozdelili medzi sudcov. Najjednoduchší spôsob je označiť žiakov menovkami/štítkami, tak budú žiaci rýchlo vedieť, kto je sudca, kto žalobca a kto žalovaný.

Aktivitu ved'te podľa nasledovných pokynov.

- a) Vyzvite sudcov k otvoreniu súdneho pojednávania, ak už majú v skupine žalobcu aj žalovaného.
- b) Sudca si najprv vypočuje úvodné reči oboch účastníkov – žalobca hovorí ako prvý, potom hovorí žalovaný. Nezabudnite stanoviť určitý časový limit.
- c) Žalobca argumentuje a sudca mu dáva otázky.
- d) Žalovaný reaguje a bráni sa a sudca mu dáva otázky.
- e) Sudca vyzve obe strany, aby si vzájomne vyargumentovali predložené dôkazy.
- f) Sudca spraví konečné rozhodnutie a odôvodní ho.

7. Zhrnutie aktivity. Zhrňujúce otázky sa líšia podľa témy. Môžete začať otázkami pre sudcov, aby sa porozprávali s triedou o svojich rozhodnutiach a o tom, prečo sa tak rozhodli. Prediskutujte fakty a argumenty, ktoré odzneli v prípadoch a ohodnoťte silné a slabé stránky zaujatých stanovísk. Žiaci potom ohodnotia samotný priebeh súdneho pojednávania. Hodinu ukončíte diskusiou o efektívnosti tejto aktivity ako učiaceho sa nástroja a nezabudnite žiakov pochváliť, ako dobre zvládli svoje úlohy. Ak máte pozvaného hosťa, môžete ho zapojiť do záverečnej diskusie so žiakmi.